
مقدمه‌ای بر اساطیر و آیین‌های باستانی جهان

غلامرضا معصومی

پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی

مقدمه‌ای بر اساطیر و آیین‌های باستانی جهان

غلام‌رضا معصومی

لیتوگرافی: محمدی
چاپ و صحافی: میلاد نور
چاپ اول: ۱۳۸۶
شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

شابک: ۶ - ۲۲۷ - ۵۰۶ - ۹۶۲ - ۹۷۸

نقل و چاپ نوشته‌ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

معمومی، غلام‌رضا
مقدمه‌ای بر اساطیر و آیین‌های باستانی جهان / غلام‌رضا معصومی. --
تهران: شرکت انتشارات سوره مهر، ۱۳۸۶.
۳۶۱ ص: مصور.

ISBN: 978 - 964 - 506 - 227 - 6

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه به صورت زیرنویس.
۱. اساطیر، الف. شرکت انتشارات سوره مهر، ب. عنوان.

۲۰/۱/۳

BL۳۱۱/م۶۴۴۷

م ۸۵-۱۰۴۵۲

کتابخانه ملی ایران

نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت، کوچه جمشید جم، شماره ۷۲.

صندوق پستی: ۱۱۴۴-۱۵۸۱۵

تلفن مرکز پخش: (۵ خط) ۹۹۳-۶۶۴۶۰

www.IRICAP.com

فهرست

پیشگفتار مؤلف	۹
مقدمه‌ای بر اساطیر و آئین‌های باستانی جهان	۱۱
آفرینش در اساطیر	۱۸
اسطوره چگونه به وجود آمد	۲۶
اسطورهای آئینی، کیشی، خاستگاهی، اعتباری و شخصیتی (Prestigemith)، اسطوره‌های فرجامی	۲۷
اساطیر ماه و خورشید	۳۲
مام زمین، مادر بزرگ موجودات	۴۱
آئین‌های باستانی اقوام مختلف	۴۲
تعریف آئین	۴۴
علل پیدایش آیین‌ها	۴۴
تجلیات ماه	۵۳
ماه و آب	۵۴
ماه و گیاهان	۵۶
ماه و باروری	۵۸
ماه و زن و مار	۶۱
رمزپردازی ماه	۶۲
ماه و مرگ	۶۲
اعتقاد به فتیش و پرستش توتم	۶۶

۶۷	پرستش جانوران
۶۸	اعتقاد به مانا
۶۹	اعتقاد به تابو
۷۰	اعتقاد به آنیمیزم
۷۰	اعتقاد به شمنیزم
۷۰	اعتقاد به سحر
۷۱	پرستش عناصر چهارگانه طبیعت
۷۳	خلقت کاینات
۸۳	آئین انسان‌های اولیه
۸۵	آئین‌های باستانی در سرزمین‌های کهن
۸۵	آئین‌ها و خدایان بین‌النهرین
۹۰	آئین‌ها و باورهای مصر باستان
۹۲	آفرینش در نظام هلیوپولیتی
۹۵	آفرینش جهان در روایت ممفیزی
۹۶	اسطوره‌ی آفرینش به روایت هرموپولیتی
۹۸	افسانه‌ی آفرینش به روایت تبی
۱۱۱	آئین‌ها و باورهای هند باستان
۱۱۴	عصر آشوکا و آئین هندو
۱۱۵	آتمان/آتمن
۱۱۵	ریتا و دارما
۱۱۹	خدایان ودائی هند
۱۲۱	دین جین/جینیسم
۱۲۴	تثلیث خدایان در هند؛ برهما، شیوا، ویشنو و تجلیات او
۱۲۸	آئین بودایی/بودیسم، کتاب‌های مقدس بودایی
۱۳۵	آئین آریایی‌های ایران و هند
۱۴۱	زرتشت و کیش توحیدی او در ایران باستان
۱۴۳	سرگذشت زرتشت پیامبر باستانی ایران
۱۴۴	کتاب و تعلیمات زرتشت
۱۴۶	پرستش میترا و تولد میترا
۱۴۷	آناهید
۱۴۸	مذهب عیلامی‌ها
۱۵۰	تحولات مذهبی در عیلام، معاهده‌ی هیتا

۱۵۶	افوام باستانی آسیای مرکزی
۱۵۸	آئین‌های قوم هیتی
۱۵۹	اسطوره‌ها و باورهای چین باستان، بان‌کو آدم نخستین در چین
۱۶۱	زایش جهان از تخم
۱۶۳	دوره‌های اسطوره‌ای چین
۱۶۴	آئین تائو در چین
۱۷۱	نمادهای چینی
۱۷۵	باورها و آئین‌ها و اسطوره‌های ژاپنی
۱۷۶	اسطوره‌ها، خدایان، باورها و نمادهای مردم جزیره‌ی کرت
۱۷۹	نمادها و باورهای یونانی، همراه اسطوره‌های یونانی
۱۸۸	باورها و اسطوره‌ها و آئین‌های روم باستان
۱۹۲	ادیان و مذاهب ماورای آلپ در اروپا
۱۹۴	افسانه‌ی خلقت در باور توتون‌ها و ژرمن‌ها
۱۹۷	باورهای مردم استرالیا
۲۰۰	اساطیر و باورهای قبایل گوناگون آمریکای جنوبی (اقوام ناسکا، اوآری، چیمو و اینکا)
۲۰۸	آمریکای میانه (هندی شمر دگان، اولمک‌ها، اوآستک‌ها)
۲۱۶	سایوتک‌ها
۲۱۷	میشتک‌ها
۲۱۹	باورها و نمادهای قوم تاراسک
۲۲۲	تولتک‌ها
۲۲۴	آفرینش از نظر تولتک‌ها
۲۲۶	نمادها و باورهای قوم آزتک
۲۳۸	نمادها و باورهای قوم مایا

پیشگفتار مؤلف

سخن گفتن درباره‌ی اساطیر و آئین‌های باستانی بسیار دشوار است، زیرا آئین‌های کهن با اساطیر عجین شده‌اند و این به آن معناست که بشر از آغاز با اسطوره می‌زیسته است. اسطوره‌ها تصاویری از چگونگی زندگی انسان‌های اندیشمند کهن را در جنبه‌های گوناگون از زمان‌های دور به زمان ما آورده و در دسترس ما قرار می‌دهند. هر کجا که تاریخ و باستان‌شناسی خاموش می‌ماند، اسطوره‌ها سخن می‌گویند و حقایق تلخ و شیرین را بر ما آشکار می‌سازند. می‌توان گفت که اساطیر یادآور سرگذشت‌های مینوی و قدسی بوده و راوی وقایع مهم و خلقت‌های زیبای دنیای باستان هستند که تاریخ از بیان آن‌ها عاجز مانده است. همچنین اسطوره‌ها، نمادها و باورهای آئینی در زندگی مردم باستان تأثیر بسزایی داشته و منبع اصلی الهام هنرمندان بوده‌اند.

اساطیر در جوامع ابتدایی و تمدن‌های آغازین، معتقدات انسان‌ها را بیان کرده، به آن‌ها اعتلا بخشیده و اثربخشی مراسم و تشریفات آئینی را تأمین و تضمین می‌کردند. جشن‌های مذهبی عمومی نیز در آن جوامع با رویدادهای اسطوره‌یی پیوند خورده بودند. پژوهش و کنکاش در اساطیر و شناخت آن‌ها سبب می‌شود که بشر به مراحل پیشرفت و آگاهی خود در ادوار مختلف واقف شده و فاصله‌ی میان توحش و تمدن را پر کند تا به ستایش خدای یگانه برسد. گرچه پرستش خدای یگانه فطری بوده و کودک از آغاز تولد به سوی خدا کشیده می‌شده، اما به این علت که ذهن انسان همواره در جستجوی یافتن پاسخ برای سئوالاتی است که همیشه بدون جواب مانده، لذا اسطوره‌ها به ما خواهند گفت که انسان چگونه و چطور به مفهوم خدای یگانه پی برده است. بنا به فرمایش حضرت علی(ع): «کودک فطر تا خداپرست متولد می‌شود». در قرآن کریم نیز اشاره به این مطلب شده است (سوره‌ی روم، آیه‌ی ۳۰). اما در جامعه‌ی امروزی بنابه فرضیه‌ای، این‌گونه شایع است که «انسان از بت‌پرستی به پرستش خدای یگانه رسیده است».

باید اذعان داشت که یکتاپرستی و اعتقاد به خدای یگانه در فطرت انسان یک ودیعه الهی است که در وجودش قرار گرفته است. در کتاب مقدس تورات، تصویری از انسان را نشان می‌دهد که به تدریج از پرستش خالق یکتا دست کشیده، به عبادت بت‌ها و خدایان متعدد پرداخته است. طبق این تصور، پیامبران بنی‌اسرائیل، مبتکران فکری جدیدی نبودند، بلکه می‌خواستند قوم خود را به اعتقاد و ایمان

نیاکانشان باز گردانند. دانشمندان باستان‌شناس، تحقیقات فراوانی در این باره انجام داده و به این سؤال که «آیا اعتقاد به وحدانیت خدا زودتر شروع شده یا پرستش بت‌ها و خدایان متعدد؟» پاسخ قانع کننده داده‌اند. باستان‌شناسی ثابت کرد که پیشرفت و تکامل، همیشه حتمی و ضروری نیست بلکه رشد و ترقی بشریت معمولاً با انحطاط و تنزل توأم بوده است و قاعده‌ی کلی از بین رفتن تمدن‌های باشکوه جهان باستان با انحطاط اخلاقی و دینی همسویی داشته است.

دکتر لانگدون (Dr. Langdon) بزرگترین خط‌شناس دوره‌ی باستان و استاد دانشگاه آکسفورد لندن که تحقیقات فراوانی در آئین‌های ابتدایی بشر انجام داده، در کتاب *افسانه‌های سامی* می‌نویسد: «یکتاپرستی، قدیمی‌ترین عقیده‌ی دینی بشر بوده است... در مذاهب سامی و سومری، یکتاپرستی بر بت‌پرستی و پرستش خدایان متعدد و اعتقاد بر ارواح نیک و پلید مقدم بوده است... من این فرضیه را که ادیان عبرانی و کنعانی مبتنی بر جانورپرستی بوده، مطلقاً منکر هستم و معتقدم این ادیان در روزگاری که توانسته‌ایم اطلاع صریح و موثقی از آنان به دست آوریم، با نوع ابتدایی جانورپرستی، فاصله‌ی زیادی داشته‌اند... عموم قبایل سامی، یکتاپرستی را با اعتقاد به وجود خدای واحد قبیله‌یی که خالق سماوی بوده، آغاز کرده‌اند... به عقیده‌ی من تاریخ قدیم‌ترین ادیان بشر نمودار تنزل سریع بشر از یکتاپرستی به پرستش افراطی خدایان متعدد و ارواح پاک و پلید می‌باشد و... سرپیتر لویاژرنوف (Sir. P. Le Pagerenouf) مترجم کتاب *اموات مصری* نیز می‌گوید: «متجاوز از پنج هزار سال قبل در دره‌ی نیل اعتقاد به یگانگی خدا و ابدیت روح پدیدار گشت و اعتقاد به یگانگی خدای متعال و توصیف او چون آفریدگار و قانونگذار، از جمله‌ی معلومات اولیه‌ی بشر بود که چون الماس فناپذیر در میان اساطیر و افسانه‌هایی که در طی قرون متوالی گرد آمده بودند، می‌درخشید و...» پروفیسور اشمیدت اهل وین نیز پس از مطالعات زیاد در باستان‌شناسی و ادیان سراسر جهان در کتابش به نام *مبادی رشد دیانت*، نتیجه گرفته است که: «طبق قرائن موجود، انسان‌های اولیه به یک خدای متعال و حیات جاودان عقیده داشته‌اند، این اظهار نظرهای باستان‌شناسان و دانشمندان همه در تأیید گفتار کتب مقدس قرآن کریم و تورات است که می‌گوید: «انسان‌های اولیه در اثر انحطاط فکری و اخلاقی از یکتاپرستی دست کشیده و به پرستش خدایان متعدد پرداخته‌اند. پس بنابراین پیامبران مبتکران عقیده به وحدانیت خدا نبودند، بلکه می‌کوشیدند که مردم را به ایمان و عقیده‌ی نیاکانشان باز گردانند»^{۲۸} تاریخ چند هزار ساله‌ی دنیای شرق نشان داده که هر جا اخلاق، ادب و آئین در بین مردم حاکم بوده، در زندگی افراد آن جامعه رفاه، پیشرفت و عدالت وجود داشته است و انحطاط فکری، اخلاقی و فساد باعث ضعف و زبونی ملت‌ها گردیده است.

غلامرضا معصومی